

De inclusieve samenleving vraagt actie!

Bernard ter Haar, mei 2016

Het volk keert zich af van de elite. Dat is de eenvoudige analyse als in Nederland het Oekraïne referendum negatief uitvalt, of als Trump de Republikeinse kandidaat voor de presidentsverkiezingen wordt, en bij nog veel andere gebeurtenissen in de Westerse wereld ook. Misschien is de analyse iets ingewikkelder dan alleen maar een anti-elite denken. In elk geval zit er minder cohesie in de samenleving dan nuttig en nodig is. Veel mensen zijn niet tevreden met hun plek in deze samenleving en hebben het gevoel dat daar ook niet genoeg aandacht voor is. Je kunt dat een gebrek aan inclusiviteit noemen.

De inclusieve samenleving is een spannend thema, het behoud ervan een ingewikkelde puzzel. Wat bedoelen we met een inclusieve samenleving? Waar zitten de spanningen? Wat kunnen we doen, en wie zijn "we"?

Laten we niet te lang stil staan bij definitie, maar wel proberen de kern te pakken: De inclusieve samenleving geeft aan iedereen de beleving dat hij/zij tot zijn recht kan komen, dat er een plek is waar zijn/haar capaciteiten zich kunnen ontplooien en eigenwaarde kunnen genereren.

Er zitten in de Nederlandse samenleving veel spanningen vanwege een gevoeld gebrek aan inclusiviteit. Laten we een aantal bronnen van spanning eens langslopen:

Er is de afgelopen periode flink gesleuteld aan de verzorgingstaat. Enkele decennia geleden spraken we wat meesmuilend over de verzorging van de wieg tot het graf. Dat beeld is weg. Volgens sommigen is de verzorgingstaat afgeschaft, en vervangen door de participatiemaatschappij. Bij de Nederlanders die zich kwetsbaar voelen, door armoede, ouderdom, ziekte of gebrek leidt dat tot onzekerheid. Is er wel een vangnet voor mij als ik dreig te vallen? Onzekerheid bij bijvoorbeeld de honderdduizenden mensen met een fysieke of psychische arbeidsbeperking. Onzekerheid ook bij de 1,5 tot 2 miljoen Nederlanders met een lichte of matige verstandelijke beperking. Zij vinden Nederland te ingewikkeld worden. Durven soms niet meer in het openbaar vervoer omdat ze de OV-chipkaart niet begrijpen.

Er is rond werk en inkomen onzekerheid die voortvloeit uit de globalisering van de economie en migratie. Behoud ik wel mijn werk, hoe kom ik aan voldoende inkomen? Na de lange periode van recessie die we achter de rug hebben heeft 1 op de 5 gezinnen problematische schulden.

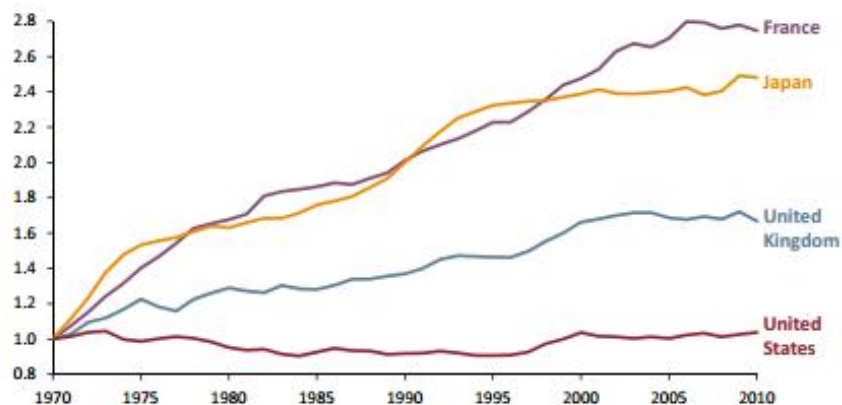
Onzekerheid leidt tot angst. Maar behalve tot angst ook tot boosheid, over mensen die het voor hun eigen kringetje heel goed geregeld hebben, en torenhoge inkomens genieten.

De helft van de bevolking van de steden in de Randstad heeft een migrantenachtergrond, maar als je in die steden kijkt naar de netwerken die er toe doen zie je dat totaal niet terug. Migranten staan er buiten, en voelen zich er ook buiten staan. Omgekeerd hebben autochtone Nederlanders weinig begrip voor binnenkomers. Heel basaal: waarom zijn ze uit hun eigen land weggetrokken? Nederlanders gaan het liefst binnen een straal van 5 km wonen van hun ouderlijk huis. Dan begrijp je een migrant sowieso al niet.

En dan is er nog de onzekerheid die voortvloeit uit ontwikkelingen in de digitalisering en technologie. De alarmerende verhalen over de komst van de robot. Beroepen die verdwijnen, structurele overcapaciteit op de arbeidsmarkt. Weinig of geen loongroei, Hoe dan ook heeft de economie een grote impact. Een extreem voorbeeld daarvan vinden we in Amerika. Sinds 1970 staan de reële uurlonen in de VS op de nullijn, dat is meer dan 45 jaar, een periode waarin bij ons in Nederland de welvaart bijna is verdrievoudigd. We zien dat in de onderstaande figuur. Met de daaraan gerelateerde sterke stijging van de inkomensongelijkheid weten we wel zeker dat dit geen bijdrage levert aan de inclusieve samenleving. Sterker, je begint

iets te begrijpen van de opstandigheid van de Amerikaanse kiezers.

Exhibit 1: U.S. Income Growth Relative to Others
Real Median Hourly Wage Index, 1970 = 1

As of 12/31/10

Source: OECD National Accounts, Bureau of Labor Statistics, INSEE, GMO

Zou dat ook ons voorland kunnen zijn? IMF en OESO maken zich inmiddels zorgen: zij hebben recent studies gepresenteerd waarin ze laten zien dat de toenemende ongelijkheid leidt tot minder vertrouwen, mindere gezondheid en een lagere economische groei.

Maar het is zeker niet alleen maar de economie. Er is ook onzekerheid door de Individualisering: oude verbanden verdwijnen, de traditionele vormen van gezag tellen niet meer, volgens een studie van het Sociaal Cultureel Planbureau hebben maatschappelijke lagen minder en minder contact met elkaar. En jawel, dat leidt tot wantrouwen tegen de elite. Het is een bijzondere spanning tussen emancipatie van groepen die meer opkomen voor zichzelf en tegelijk een segregatie, waarin die groepen de anderen gewoon niet meer tegenkomen.

Laat ik tot slot de vergrijzing noemen. Een groeiende groep oudere mensen die ervoor vecht om nog mee te tellen in deze samenleving, of een groep die het heeft opgegeven en meer en meer vervalt in vereenzaming.

Al deze spanningsbronnen geven best een heftig beeld. Voor mijn verhaal was dit het gemakkelijke deel, het beschrijven van alles wat scheef zit in onze samenleving.

Nu het moeilijke deel: wat gaan we doen? En wie zijn "we", vroeg ik hierboven ook al.

Is de inclusieve samenleving een zaak van de overheid? De overheid heeft vast een rol, Maar dan niet als enige partij. De overheid kan inclusiviteit niet opleggen. Maatschappelijk gedrag, het nemen van een maatschappelijke verantwoordelijkheid kan de overheid maar zeer beperkt afdwingen.

Als je kijkt naar de dingen die zijn scheefgegroeid zoek je oplossingen al gauw in twee richtingen: onzekerheid en angst proberen weg te nemen, en gesegregeerde groepen weer verbinden aan een gemeenschappelijk maatschappelijk verkeer.

Hierboven benoemde ik het gesleutel aan de verzorgingstaat als spanningsbron. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de verzorgingsstaat wellicht wel inkomenszekerheid gaf, maar geen inclusiviteit. Mensen werden juist teveel met een uitkering achter de geraniums gezet, en konden niet meer meedoen aan activiteiten die zouden bijdragen aan hun zelfontplooiing. En trouwens, een van de effecten die meteen de grens van het overheidshandelen aangeeft is afwenteling. Als de overheid een beschermingsconstructie opzet, proberen andere groepen meteen hun risico's op die constructie af te wentelen. Kijk naar wat er in het verleden is gebeurd rond de WAO.

Minder sleutelen helpt wel om de onzekerheid te reduceren. Vereenvoudigen van het sociale stelsel ook. Wat zeker ook kan helpen om onzekerheid te verminderen is het verhaal vertellen: de welvaart stopt niet, de verzorgingstaat is niet afgebroken. Als jongeren denken dat er voor hun later geen pensioen meer zal zijn, vertellen dat er ook voor hun nog een pensioenstelsel werkzaam

zal zijn, dat het risico van een ouderdom in armoede afdekt. Als ouders denken dat hun kinderen het slechter zullen hebben dan zichzelf, vertellen dat de economische groei niet is opgehouden, maar gewoon doorgaat.

Gerichter actie om groepen weer te verbinden kan ook. Het oude welzijnswerk, grotendeels wegbezuinigd, was inclusiviteitsbevorderend. Misschien moeten we die bezuiniging terugdraaien. Zeker, er is in het verleden veel geld verspild met ineffectieve acties. Daar moet je wel van leren: instrumenten gebruiken die bewezen effectief zijn. En zeker: de output van het welzijnswerk was slecht te meten. Dat is vaak zo met preventieve activiteiten. Daarom kiezen we, impliciet of expliciet, vaak voor reactieve en reparatieve systemen. De zorg is een goed voorbeeld. We besteden heel veel geld aan een bejaarde met kanker, maar vereenzaming laten we gaan. We repareren een ziekte, maar zouden ook kunnen proberen een actief leven te borgen. We zetten de systemen niet in voor inclusiviteit, maar dat zou wel kunnen.

Een mooi voorbeeld van maatschappelijke actie tot verbinding van een groep mensen die overal buiten dreigde te vallen is het sociaal akkoord rond de Participatiewet: 125.000 extra banen voor arbeidsbeperkten. Meer inclusiviteit is daarvan trouwens niet het enige effect. Werkgevers constateren ook: Diversiteit maakt een team productiever.

Als het gevoel bestaat dat we niet meer eerlijk delen en de ongelijkheid toeneemt, is het goed te beseffen dat het hele stelsel van arbeidsmarkt, inkomensverdeling en sociale zekerheid impliciet is gebaseerd op een Sociaal Contract van onze samenleving. Dat contract vult de economische prikkels aan die uit de vrije markt komen en corrigeert, waar nodig. Dat contract is bij uitstek een uiting van inclusiviteit. Maar het is aan het eroderen. De arbeidsmarkt zoekt oplossingen in flexibiliteit, waar het zekerheidsstelsel niet meer bij aansluit. De inkomensongelijkheid neemt ook bij ons toe. Voor het behoud van een evenwichtige inkomensverdeling is een werkzaam Sociaal Contract wellicht belangrijker dan progressief belastingstelsel! Een groter bewustzijn van de waarde van ons Sociaal Contract bij alle partijen, en hun inzet om die waarde hoog te houden, zou enorm kunnen helpen als richtsnoer voor meer inclusiviteit.

Nog een ding, de discriminatie op de arbeidsmarkt. Hoe sneller we daarvan af zijn, hoe beter het is. Dat is een belangrijke taak voor de werkgevers, waar niets of niemand ze in de weg staat, dus er is ook geen excuus als hier niets gebeurt.

Natuurlijk is er een belangrijke rol voor het onderwijs, als het gaat om de inclusiviteit van onze samenleving. Al was het maar om te laten zien dat de mensheid voortdurend mobiel is geweest, en maatschappelijke klassen komen en gaan. Dat kan misschien de empathie voor de "anderen" een beetje bevorderen. Maar is ons onderwijs ook niet teveel gesegregeerd, met arme en rijke scholen, en witte en zwarte?

Vaak lijkt het of maatschappelijke ontwikkelingen over ons heen spoelen. Het afbrokkelen van de inclusiviteit lijkt zo'n fenomeen. Maar we zagen hierboven: Er is best veel te doen. Ik heb nog lang niet alle mogelijkheden voor het meer ontmoeten van verschillende groepen genoemd, zoals de invoering van een sociale dienstplicht, stimuleren van sportbevordering, of interreligieuze activiteiten bevorderen. Daar kun je nog heel aparte stukken over schrijven. Is het genoeg? Dat is moeilijk op voorhand te overzien. Dat hangt er ook van af wat er in de rest van de wereld allemaal gebeurt. In elk geval is het urgent om in beweging te komen. Voordat de onvrede alle mogelijkheden uit handen slaat.